

KIRGIZİSTAN'DA YAŞAYAN SÜRGÜN LAZLAR

Nilüfer DEVRİŞOVA

1944 sürgünü, başta Ahıska Türkleri olmak üzere bölgede yaşayan Kürt, Laz ve Hemşinlileri de yerinden yurdundan etmişti. Stalin, bunlar arasında bir ayırım gözetmeden, hepsini Türk olarak kabul ettiği için sürgüne gönderdi.

Sürgün topluluklardan biri olan Lazlarla ilgili çok az şeyler yazıldığı kanaatindeyiz. Lazlar da Ahıska Türkleri, Hemşinliler ve Ahıskalı Kürtlerle aynı kaderi paylaşıyorlar. Sürgün felâketi, diğerleri gibi onları da vatanlarından kopararak dost akrabayı Orta Asyanın dört bir yanına savurmuştur.

Lazlar, Gürcistan'da Acaristan Muhtar Cumhuriyeti'nin başşehri Batum'dan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürülmüşler. 1989'da cereyan eden Fergana olayları sonrasında birçok aile Rusya'ya göç etmiştir. Rusya'nın Krasnodar'da yaşayan Ahıskalılara uyguladığı baskı rejiminden dolayı, 2004'te ABD'ye göç ettirilen halkımız arasında birkaç Laz ailenin de olduğu bilinmektedir. Sayılarıyla ilgili kesin bir bilgiye sahip olmasak da bugün, Orta Asya'da yaklaşık 300 hane Laz yaşadığı bilinmektedir.

Kırgızistan'da kendisiyle konuştuğumuz Tofik Kamburoğlu'nun naklettiğine göre, ülkenin güneyinde Kızılkaya, Oş, Celalabat bölgelerinde, Talas şehrinde ve Bişkek'in çeşitli köylerinde yaklaşık olarak 50 hane Laz yaşamaktadır. Bu aileler, genellikle birkaç aile bir yerde olmak üzere dağınık hâlde yaşamaktadırlar. Kırgızistan'daki Lazların çoğu, ülkenin güneyinde Oş ve Kızılkaya şehirlerinde yaşamaktadırlar. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Fergana olaylarında, Kırgızistan'la Özbekistan sınırı olan Kuvasay vilâyetinden göç etmiş olmalarıdır. Bazı Laz aileleri de, daha iyi iş imkânları bulabilmek için birkaç sene önce Bişkek'e yerleşmiştir.

Lazların, günümüzde çok fazla tanınmalarının sebebi, ise sayılarının az olması ve Ahıska Türkleriyle aynı çerçevede görülmeleleridir. Dil, kültür, örf âdet bakımından Ahıska Türkleriyle aralarında çok az farklar var. Kendi öz dilleri olan Lazcanın unutulmasıyla bugün Karadeniz Türkçesiyle konuşuyorlar. Kendilerinin ise Karadeniz Türkü olduklarını ve vatanlarının da Batum ve Trabzon olduğunu söylemektedirler.

Kamburoğlu ailesiyle.

Ziyaretim sırasında, bu kardeşlerimizin Türk kültürüne tamamen yakın olduklarına, kendilerini Türk dairesi içerisinde gördüklerine ve evlerinde Türk TV kanallarını seyrettiklerine şahit oldum.

Ahıska Türkleriyle aynı kaderi paylaşan Laz kardeşlerimizin yaşama biçimlerini, dillerini, kültürünü, örf ve âdetlerini aydınlatmak için Bişkek'in Daça köyünde yaşayan Kamburoğlu ailesini ziyaret ettik. Batum'un Maho köyünden sürülen Kamburoğlu ailesi, yedi sene önce Kızılkaya'dan gelip Bişkek'e yerleşmişler.

Bizim Ahıska dergisi okuyucuları için Kamburoğlu ailesiyle konuştuk. İşte sorularımız ve cevapları:

Dede, biraz kendinizden bahseder misiniz bize?

Ben, Tofik Kamburoğlu, 1931'de Batum'da dünyaya geldim. Sürgün edilirken 13 yaşındaydım. Batum'daki hayatımızı, sürgünü ve sonrasını çok iyi hatırlıyorum.

Batum'dayken okula gittiniz mi?

Evet, gittim. Sekizinci sınıfa kadar Gürcü mektebinde okudum. Derslerimiz Gürcüceydi, kendimize ait bir okulumuz yoktu. Daha sonra Rus dilinde de okuduk ama okulumuz Gürcü okuluydu. Okuldayken Gürcülerle, Acaralılarla beraber okuyorduk. Aramızda hiçbir mesele yoktu, iyi anlaşıyorduk.

Lazlar hangi köylerde veya bölgelerde yaşıyordu?

Lazlar çoğunlukla Batum'da yaşıyorlardı. Batum'un bir köyü sadece Lazlardı. Lazların yaşadığı yerlerden biri de Sarp'tı. Çoğu Laz, Abhazya'nın Sohum şehrinde yaşıyordu. Abhazya Lazlarının çoğu Sibirya'ya sürüldü; Batum'dakileri de Orta Asya'ya sürdüler. Biz, birkaç hane Oş'a yerleştirildik.

Çevre köylerde hangi milletten insanlar yaşıyordu ve onlarla aranız nasıldı?

Batum'da genellikle Lazlar, Hemşinliler, Kürtler ve Acaralılar yaşıyordu. Fakat Acaralılar sürmediler. Onlar bugün hâlâ orada yaşıyorlar. Bunun sebebi de onların Gürcüce konuşan Müslüman olmalarıdır. Gürcüler ve Ermeniler de yaşıyordu Batum'da, ama onların sayısı azdı. Genellikle diğer milletlerle aramız iyidi. Her milletle iyi geçinmeye çalışıyorduk. Tabii, aralarında iyi-

leri de vardı kötülerini de. Ama Ahıska'daki Türk ahaliyle aramız çok iyiydi. Birbirimize hiçbir kötülüğümüz olmazdı.

Batum'da ne iş yapar, nasıl geçinirdiniz?

Orada yaşayan Lazların geçim şartları çok iyiydi. Çaycılıkla ve meyvecilikle uğraşıyorduk. Çay, portakal, mandalina ve üzüm yetiştirdik. Ekin ekilecek tarlalarımız yoktu. Ahıska'da ise çay yoktu, orada millet hayvancılıkla ve çiftçilikle uğraşıyordu; patates yetiştiriyorlardı. Gürcülere patatesi Ahıskalılar temin ediyordu zaten, onlar çok çalışkan bir millettir.

Devlet sizi hangi milletten sayıyordu?

Biz orada yaşarken devletle çok iyiydik, Türk-Laz diye ayırmazlardı. Devletin bir kötülüğü yoktu, sadece kendi aramızda iyi olamayan insanlar vardı. Bazı liderlerimiz devlete satıldılar. Daha sonra devletle başlayan anlaşmazlıklarda bizi devlete karşı kullanıyorlardı.

Âdetleriniz nasıldı? Ramazan'da oruç tutulur, camilerde rahatlıkla namaz kılınır mıydı?

Kendi kültürümüzü yaşama konusunda zorluk yoktu. Her milletin kendine göre âdetleri var. Bizim âdetlerimiz Ahıska Türklerinin âdetlerine çok benzer. 1937'ye kadar din işlerinde zorluk çekmedik. Zaten yaşadığımız yerlerde Hemşinli, Kürt ve Acaralı gibi Müslümanlar yaşardı. Oruç tutar, namazımızı kılardık. Fakat 1937'den itibaren devlet köylerdeki camileri kapattı; sadece Batum'da bir cami açıldı!

Lazlar, İkinci Dünya Savaşı'nda cepheye gitti mi?

Evet, Lazlardan da gidenler oldu ama az. Bizim yaşadığımız yerden çoklukla Acaralılar gönderildi. Lazlardan sadece iki bin kişi gönderildi savaşa. Cepheye en çok Ahıskalı Türklerden gönderildi. Çoğu insanımız hayatını kaybetti, geri kalanlar da gelip Orta Asya'da ailelerini buldular.

Sürgünde Lazlar nerelere gönderildi?

Bizi Ahıskalı Türklerle beraber 1944'te Orta Asya'nın 16 vilâyetine böldüler. Bizleri de diğerleri gibi Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'a sürdüler. Batum'dan sürülürken sayımız yaklaşık 5 bindi. Bizleri bölerek iki üç hane hâlinde yerleştirdiler. Abhazya Lazları, 1947'de Sibirya'ya sürüldüler.

Türklerle, Hemşinlilerle ve Kürtlerle beraber mi sürüldünüz?

Bizimle beraber Ahıskalı Türkler, Hemşinliler, Kürtler ve Acara poşaları da sürüldü. Bizi karımaşık sürdüler, her milletten vardı. Fakat ilk önce Ahıska halkı sürüldü. Batum'da yaşayan Lazı, Kürt ve Hemşinlileri bir ay sonra sürdüler. Lazlar çok azdı, ilk etapta yanılmıyorsam 20 hane vardık.

Sürgünde ilk nereye sürüldünüz?

Biz ilk olarak Kırgızistan'a yani Kızılkaya'ya sürüldük. Bizimle beraber Hemşinliler vardı. Sayımız orada azdı, fakat daha sonra çıkan Fergana olaylarında Kuvasay'da yaşayan çoğu Laz, Oş ve Kızılkaya'ya yerleşti. Bugün Kızılkaya'da yaklaşık 10 hane Laz yaşıyor. Çoğu işsizlik yüzünden terk edip Bişkek ve diğer şehirlere yerleşti. Orada şimdi daha çok Hemşinli yaşıyor, bugün yaklaşık 100 hane var. Lazlar, bugün Kırgızistan ve Kazakistan'ın Canbul bölgesinde yaşıyorlar. Özbekistan'da yaşayan Lazlar, Fergana olaylarından sonra hep terk edip Rusya'ya gittiler.

Siz kendinizi hangi milletin mensubu olarak görüyorsunuz?

Lazlar, eski Türk yurdu olan Batum'un yerli halkıdır. Biz, Batum'da doğduk, asırladır orada yaşıyorduk. Bizim nereden ve ne zaman geldiğimiz belli olmadığı için, biz Batum'un yerlileriyiz. Batum şehri kurulduğundan beri biz orada doğduk ve orada büyüdük. Bizim dilimiz, kültürümüz, örf ve âdetlerimiz var. Dilimiz Karadeniz Türkçesi ve biz de kendimizi Türk olarak görüyoruz. Bize en yakın devlet Türkiye'dir. Bizim kendi dilimiz var, Lazca, ama onu konuşmuyoruz, artık bıraktık. Evde ben biliyorum Lazca'yı zaten, eşim Rizeli, o bilmez, çocuklar da şimdiki Türkçeyi konuşuyorlar. Rizelilerle aynı kökten olmamıza rağmen onların dili başka. Şimdiki hep Rizelilerin diliyle konuşuyorlar. Bizim kendi dilimiz eski Türkçe, şimdi unutuldu konuşulmuyor. Batum'da, Samsun'da, Doğu Karadeniz'de Lazca da konuşulur.

Lazca'yı unuttuğunuza göre, şimdiki konuştuğunuz Karadeniz Türkçesini nereden öğrendiniz?

Türkçe bilmemizin en büyük sebeplerinden biri Batum'da yaşarken bütün halkların Türkçe

konuşmasıdır. **İster Acaralı olsun, ister Hemşinli, ister Ermeni, birbirimizle Türkçe konuşurduk. Sovyet Rus Devleti, hepimizi Türk olarak görürdü.** Lazca'yı sadece evimizde, kendi aramızda konuşurduk. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'na yakın devletin bize karşı tavrı değişince Türkçe yasaklandı. Bizim Türkçeyi bilmemiz daha o yıllara dayanıyor. Ayrıca benim eşim Rizeli, Lazca hiç konuşmaz.

Günümüzde Lazlar nerelerde ve nasıl yaşıyorlar?

Lazlar, dediğim gibi Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'da çoğunlukla yaşıyorlar. Türkiye'ye ise ilk göç 1992'de başladı. O zaman devlet yardımıyla Ahıskalılarla beraber birkaç hane Laz getirilip Türkiye'ye yerleştirildi. Daha sonra kendi imkânlarıyla gidenler de zorluklardan dolayı geri döndüler. Rusya'nın Krasnodar bölgesinde yaşayan Lazlardan birkaç aile Amerika'ya gitti. Batum'da sürgün edilmeyen ve sürgünden sonra kendi imkânlarıyla geri dönen Lazlar var. Genel olarak Lazlar, bu ülkelerde iyi yaşıyorlar; hayvancılık, çiftçilik ve meyvecilikle uğraşıyorlar.

Sizin akrabalarınız nerelerde yaşıyorlar?

Bugün Batum'da, Türkiye'nin Artvin, Samsun ve Trabzon şehirlerinde yaşayan amcaoğulları var. Benim dayım Batum'da yaşıyor. Onlar da sürülmüştü, fakat daha sonra vatana geri döndüler. Sonra uzak amcaoğullarımız olan Karahasanoğulları var, onlar orada kaldı sürülmeler.

Siz vatana geri dönmeyi düşünüyor musunuz? Nereye dönmek istediniz?

Vatanımıza dönmeyi çok istiyoruz tabii ki, ama gücümüz yok. Eğer yardım olursa hiç düşünmeden dönerdim. İmkânımız olsa bir saat bile durmam. Bizde bir söz var "**Taşın altın da bile olsam vatanımda olayım**" diye. Bizler vatanımızda yaşamayı çok istiyoruz ama her şeyimizi bırakıp gitmekten korkuyoruz. Eğer imkânımız olsaydı Türkiye'ye gidip yaşamak isterdim; Trabzon ve Samsun'da akrabalarım var. Karadeniz bizim vatanımız sayılır. Bu yüzden vatanım, vatanım illa da vatanım diyorum.

Batum'u ve oradaki evinizi hatırlıyor musunuz?

Tabii, hatırlıyorum. Ben zaten her sene gidip geliyorum oraya. Amcaoğullarım orada hep,

her defasında çağırıyorlar. Ben de ziyaretlerine gidiyorum. Gidince evimizi ve portakal, limon, mandalina yetiştirdiğimiz bahçelerimizi ziyaret ediyorum. Oralar hep aynı, değişmemiş! Sadece biraz evler yapmışlar, o kadar. Bizim evlerimizde Acaralılar yaşıyor, bahçelerimiz de onlara ait şimdi. Bizim evin yanına bir tane yine ev kurmuşlar, Acaralı dul bir kadın yaşıyor. Evi ziyaret ettiğimde, para ödeyip evi geri satın alabileceğimi söylemişti.

Buralarda Ahıska Türkleri, Kürt ve Hemşinlilerle aranız nasıl?

Hepsiyle aramız iyi, birbirimize bir kötülüğümüz yok. Fakat Kürtlerle ve Hemşinlilerle çok yakın değiliz. Ahıskalı Türklerle aramız çok iyi, kız alıp vermeler de oluyor. Küçük torunumu bir sene önce Ahıska Türklerine verdim ve çok memnunuz. Hemşinlilerle ve Kürtlerle kız alma vermeler olmaz. Bunun sebebi, kültür ve dil farkları olabilir. İki topluluğun da kendi dilleri var. Türklerle her bakımdan çok yakınız.

Tofik dedenin eniştesi Cemal Kamburoğlu ile konuşuyoruz. Cemal Bey (1955), ailesiyle Kızılıkaya'dan yedi sene önce Bişkek'e gelip yerleşmiş. Burada tarım ve hayvancılıkla uğraşiyor. "Benim babam zaten Tofik amcayla öz kardeşler, hep beraber Batum'dan Kızılıkaya'ya sürülmüşler. Ben de yedi sene önce iş yüzünden Bişkek'e geldim. Diğer kardeşlerimin biri Kızılıkaya'da, Rusya'nın Rostov bölgesinde ve bir ablam da Batum'da yaşıyor." Diye başlıyor söze. Sonra ben soruyorum, o cevaplıyor.

Vatana dönüş konusunda siz ve aileniz ne düşünüyorsunuz?

Vatana dönmeyi ben çok istiyorum; imkânım olsa şimdi giderim. Fakat şimdiki gençler böyle düşünmüyor. Buralara alıştıkları için terk edip gitmek istemiyorlar, hem oraya gidince tekrardan ev bark edinmek, iş bulmak çok zor. Oysa yaşlılarımız oraları iyi bildikleri için hep vatana dönmek

Tofik Kamburoğlu ile.

istiyorlar. Ben de kendi şehrimiz olan Trabzon'a amcalarımın yanına gitmek istiyorum. Fakat kendi imkânım olmadığı için gidemiyorum. Eğer devletten yardım olsa hiç durmam, giderim. Önceki sene Bursa'ya akrabalarımı ziyarete gittim ve hayatlarını çok beğendim. Onlar çok önceleri devlet yardımıyla gittikleri için çok iyi yaşıyorlar.

Tofik dedenin kızı, Cemal Beyin eşi ve dört çocuk annesi olan Emine Hanımla (1957) konuşuyoruz. Ona önce çocuklarını soruyorum.

Kızımın biri hemşire, diğeri de terzi. Onları okuttum ve evli barklı ettim. Oğullarım da mobilya fabrikasında çalışıyorlar. Lazların eğitim seviyesi çok iyi. Ablamın ve kardeşlerimin çocukları Türkiye'de okudular ve iyi yerlerde çalışıyorlar.

Siz vatan olarak nereyi görüyorsunuz?

Vatan olarak Türkiye'yi görüyorum, oraya gitmek ve orada yaşamak istiyorum. Batum'u zaten hiç bilmiyorum, oraya pek gitmek istemiyorum. Ben de yaşlandım, bundan sonra başımızı sokabileceğimiz rahat bir yer olsa yeter. Fakat çocuklarımız daha genç, onların geleceğini düşünüyorum. Bu yüzden hepimizi için en uygun yer Türkiye'dir.

Yerli halkla aranız nasıl? Bir problem yaşıyor musunuz?

Hayır, çok şükür o konuda bir problemimiz yok. Hepimizi kardeşçe yaşıyoruz, buraya geldiğimizden beri hiçbir kötülüklerini görmedik.

Düğün, kutlama, cenaze mi olur her zaman bizi çağırırlar. Kötü millet yoktur, kötü insan vardır. Bizim de aramızda kötü insanlar var. Şimdi meselâ biz Türk olmamıza rağmen bazen Kırgızları görmemezlikten gelir, selâm bile vermeziz. Böyle yapınca onlar da “*Cerdeş (hemşehri) niye bakmadan gidiyorsun?*” derler! Biz de utanmışımızdan selâm veririz. Fakat onlar öyle değiller, bize çok yakınlık gösterirler, uzaktan bile görseler yanımıza gelir, hâl hatır sorarlar. Kırgız arkadaşlarım çok. Biz zaten Kırgızların içinde doğup büyüdük. Ahıska Türkleri genellikle Özbeklerle iyi geçinirler. Bazı Kırgız arkadaşlarım bana Kırgızca'yı onlardan daha iyi bildiğimi söylüyorlar. On sekiz Kırgızların içinde, 30 sene de Tacik ve Özbeklerin içinde yaşadım.

Laz yemekleri nasıl? Lazlara ait hangi meşhur yemekler var?

Yemeklerimiz neredeyse Ahıska Türkleriyle aynı. Yani biz de xinkal, xaçapur gibi yemekler yaparız. Ahıskalılara ait meşhur yemekler bizde de var. Fakat Lazlara ait yemek genellikle fasulye çorbası, lahana çorbası, mısır ekmeği ve hamsidir. Benim ninem Rizeliydi ama mısır ekmeğini çok yapardı. Meselâ ninem hep mısır ekmeğinin arasında hamsi pişirirdi ya da hamsi kızartırdı. Tabii ki Orta Asya mutfağından edindiğimiz yemekler de var.

Lazların düğün ve sünnet törenleri nasıl olur, anlatır mısınız?

Eski âdetlerimiz biraz değişti, meselâ düğünler salonda yapılmazdı. Gelini getirdikten sonra âdetleri yapılır fakat eğlence olmazdı. Lazlarda gelini erkek evine getirmekle ilgili çok âdet var: İlk gelin arabadan indirilirken damat, sağdıçla bacada durur, gelinin başına para ve şeker serper. Daha sonra gelin eve girerken tabak kırar ve evin köşesine oturtulurdu. Bundan sonra gelin görmesi olur. Yengeler, özelle hazırlanmış mendili alır, gelinin yüzünü duvakla beraber kapatırlar. Gelinin yüzünü açmak için dayısı gelir, gelin de temenna alır. Temennada, Ahıska Türklerindeki gibi oturup kalkılmaz, sadece el hareketleriyle alır. Gelinin dayısı mendili bıçağın ucunda tutar ve şöyle der: “Hanım nineler, hanım bacılar, gelinin dilinden mi keselim elinden mi?” Buna karşılık olarak yengeler: “Dilinden ke-

selim, dilsiz olsun, eli kalsın hizmetli olsun!” derler. Bundan sonra dayı, gelinin yüzündeki mendili alır ve duvağını açar. Gelinin dayısına âdet gereği bahşiş verilir, yemek yedirilir, tatlı şeyler ikram edilir. Daha sonra kocası, geline para serper, gelin de temenna alır. Bugün düğünlerimiz değişmiş olmasına rağmen “Gelin görme” âdetimiz hâlâ var. Bu âdet, Laz kültürünün çok önemli bir parçasıdır. Her düğünde mutlaka yapılır. Gelin görme için hazırlanan mendiller çok önemlidir. Bu mendilleri, genellikle kendimiz dikeriz. Ahıska Türklerinde düğünlerde giyilen *katxa* ve *leçek*, Lazlarda yoktur. Bizde sadece mendil vardır.

Meşhur âdetimizden biri de sünnet düğünüdür. Bizde kirveye çok önem verilir ve “kirve geldi” âdetimiz çok önemlidir. Kirve geldiğinde kadınlar içeride oturur, erkekler ise dışarıda kurulan masalarda otururlar. Kirve gelince *tray molla* âdetimiz çok meşhurdur. Kadınlar, dolu sofrada oturur ve şöyle der:

*Gider molla,
Gelmez molla,
İlla gelsin tray molla.*

Buna karşılık olarak da karşından birisi şöyle der:

*Gider molla,
Galür molla,
Ne istersiz sofraya?*

Deyince karşıdaki kadında şöyle der:

*Gider molla,
Galür molla,
İlla gelsin tavuk dolma.*

Böyle deyince sofraya dolma getirilir ve yiyeceklerle süslenir.

Tabii bunlar bizim eski âdetlerimiz, şimdi bunlar yapılmıyor. Eskiye ait kültürümüz ve âdetlerimiz çok zengin, ama bugün çoğu tarihe karıştı. Zamanla yavaş yavaş unutulmaya başlandı. Bizler yine de kimliğimizi iyi koruduk, vatanımızdan ayrı olmamıza rağmen unutmadık.